

Політичні інститути та процеси

УДК328.132.7-051:303.442.4]:341.24(477)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.20315614>

Президентські інтерпретації давнього політичного вибору

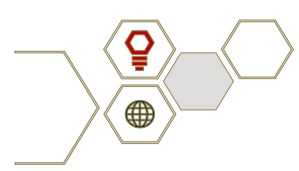
Серов Роман Ігорович,

аспірант кафедри політології Одеського
національного університету ім. І.І.Мечнікова,
м. Одеса, Україна, <https://orcid.org/0000-0001-9146-1264>

Прийнято: 07.05.2026 | Опубліковано: 20.05.2026

Анотація. *Метою* статті є аналіз однієї з найгостріших багаторічних проблем міжнародного співробітництва в контексті євроатлантичного курсу України щодо гарантування її безпеки після добровільної відмови від статусу ядерної держави. Завданням є вивчення проблеми через призму її інтерпретацій ключовими акторами у вищих ешелонах влади, а саме президентами України, еволюцію їхніх трактувань політичного рішення щодо ядерного роззброєння України, роль і наслідки якого вже понад три десятиліття залишаються важливою та дискусійною темою світової політики.

Головний сенс декларованих Будапештським меморандумом (1994) гарантій безпеки незмінно залишається до цього часу актуальним і нерозв'язним, хоча протягом цього змінилися шість президентів України та один в. о. президента. Жоден з них не обминув цієї проблеми. Більшість з них кілька разів змінювали свої погляди та давали суперечливі оцінки меморандуму, жорстко критикуючи невизначеність гарантій безпеки та вважаючи відмову від ядерної зброї помилкою, хоча всі визнавали, що

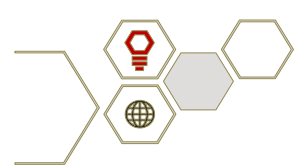


відновлення ядерного статусу України є нереальним. Спроби зміни тексту Меморандуму або створення нового юридично зобов'язуючого міжнародного документу не отримали згоди інших держав - підписантів. Доведено, що інтерпретації Будапештського меморандуму мають нелінійний характер і розвиваються хвилеподібно, проходячи через послідовні фази переосмислення. Періодично з'являючись в інформаційному просторі, вони стають приводом для політичних дискусій та політологічних досліджень.

Дослідження дискурсивної парадигми президентських інтерпретацій щодо гарантій безпеки показує, що кожне чергове повернення дискусії з цього питання в інформаційне та політичне середовище часом має значно більший суспільний резонанс і політичні наслідки, ніж його первинна актуалізація. Кожен наступний етап зміщував акценти ідеологічного оновлення на бік зростання радикалізму, все більш жорсткіших оцінок і, нарешті, до радикальної трансформації та перетворення символу миротворчого акту всесвітнього масштабу до стратегічної помилки української влади та необхідності термінового вступу до НАТО або розміщення в Україні їхніх військ з ядерною зброєю (за класичною схемою діалектичного перетворення явища у його протилежність).

Дослідження базується на поєднанні якісних *методів аналізу*. Основним є діахронічний дискурс – аналіз, який дозволяє виявити зміну семантичних акцентів у трактуванні значення та смислів Будапештського меморандуму. У межах цього підходу аналізуються публічні виступи політичних лідерів, офіційні документи, аналітичні матеріали та медійні тексти.

Ключові слова: Україна, президент, Будапештський меморандум, гарантії, міжнародна безпека, політичний дискурс, інформаційний реверс, діахронічний дискурс-аналіз.



Presidential Interpretations of a Long-standing Political Choice

Roman Serov,

Postgraduate Student at the Department of Political Science

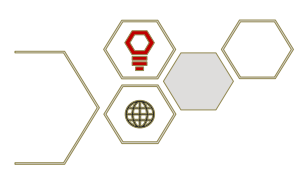
Odesa I.I. Mechnikov National University, Odesa, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0001-9146-1264>

Abstract. The purpose of the article is to analyze one of the most acute long-standing problems of international cooperation in the context of Ukraine's Euro-Atlantic course aimed at ensuring its security after voluntarily renouncing its status as a nuclear state. The task is to study this problem through the prism of its interpretations by key actors at the highest levels of power, namely the Presidents of Ukraine, and to trace the evolution of their interpretations of the political decision regarding Ukraine's nuclear disarmament, the role and consequences of which have remained an important and controversial issue in world politics for more than three decades.

The core meaning of the security assurances declared by the Budapest Memorandum (1994) remains relevant and unresolved to this day, although during this period six Presidents of Ukraine and one acting President have changed. None of them avoided this issue. Most of them repeatedly changed their views and provided contradictory assessments of the Memorandum, strongly criticizing the uncertainty of security guarantees and considering the renunciation of nuclear weapons a mistake, although all acknowledged that restoring Ukraine's nuclear status is unrealistic. Attempts to amend the text of the Memorandum or to create a new legally binding international document did not receive the consent of the other signatory states.

It is proved that interpretations of the Budapest Memorandum have a nonlinear character and develop in a wave-like manner, passing through successive



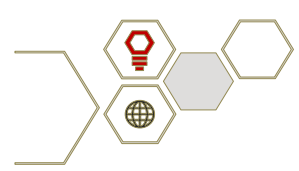
phases of reconsideration. Periodically reappearing in the information space, they become a cause for political discussions and political science research.

The study of the discursive paradigm of presidential interpretations regarding security guarantees shows that each subsequent return of this issue to the information and political environment sometimes has a significantly greater public resonance and political consequences than its initial actualization. Each subsequent stage shifted the emphasis of ideological renewal toward increasing radicalization, increasingly harsh assessments and, ultimately, toward a radical transformation and conversion of the symbol of a peacekeeping act of global significance into a strategic mistake of the Ukrainian authorities and the necessity of urgent accession to NATO or the deployment of their troops with nuclear weapons in Ukraine (according to the classical scheme of the dialectical transformation of a phenomenon into its opposite).

The research is based on a combination of qualitative analysis methods. The main method is diachronic discourse analysis, which makes it possible to identify changes in semantic emphases in the interpretation of the meaning and significance of the Budapest Memorandum. Within this approach, public speeches of political leaders, official documents, analytical materials, and media texts are analyzed.

Keywords: Ukraine, President, Budapest Memorandum, security guarantees, international security, political discourse, information reversal, diachronic discourse analysis.

Постановка проблеми дослідження. Проблематика гарантій безпеки України постає як системне наукове й практичне завдання, особливо в умовах війни, яка вже давно пододала кордони локального українсько – російського конфлікту. Довготривалість, гострота та політична радикалізація дискусій демонструє стрімке зростання уваги до цього питання як на національному, так і на міждержавному рівнях.

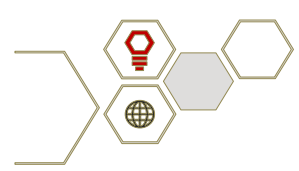


Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові публікації останніх років здебільшого зосереджені на дослідженні проблем міжнародної безпеки та ядерних загроз, з огляду на небезпеку розпаду системи контролю над ядерною зброєю, яка після Карибської кризи протягом 50 років досить успішно виконувала своє завдання. Тема ядерного роззброєння України та його наслідків, на нашу думку, найбільш системно простежена в наукових працях та аналітичних публікаціях директора Одеського центру нерозповсюдження ядерної зброї П.А. Синовець. З 2003 по 2026 роки еволюція цих процесів висвітлювалася в контексті глобальних процесів та двосторонніх відносин із Російською Федерацією у понад ста її працях. За кілька років до гірких зізнань Л. Кучми про порожні гарантії безпеки Будапештського меморандуму в одній із своїх статей авторка наголосила на необхідності розробки нових гарантій [17]. Однак знадобилося ціле десятиліття, щоб цю пропозицію винесли на розгляд ООН українські президенти (В. Янукович, а потім – П. Порошенко). Але час було втрачено.

Публікації дослідниці останніх років присвячені питанням протистояння України з РФ в умовах розпаду системи міжнародної ядерної безпеки.

Детальне дослідження процесу підготовки та проведення у 1994 році Будапештського саміту викладено в монографії Ю. Костенка «Історія ядерного роззброєння України» [5]. У праці використано широке коло документів. Будучи безпосереднім учасником описуваних подій, автор критично оцінює позицію керівництва країни, яке погодилося з умовами Будапештського меморандуму. Він вважає: жодні паперові гарантії безпеки не є реальними гарантіями. Слід було врахувати думку переговорників із США, що єдиною гарантією може бути вступ до НАТО. На цьому автор наголошує у численних інтерв'ю на телебаченні та в друкованих ЗМІ.

Ділячи негативну оцінку української політики за підсумками реалізації Будапештського меморандуму, аналітична компанія «Українська призма» у



своєму колективному аналітичному дослідженні визначила цю історичну подію найбільшим провалом вітчизняної дипломатії [16].

Однак не всі українські та зарубіжні дослідники поділяли такі думки. Так, у статті П. Жовніренка «Апологія Будапештського меморандуму» (День. 30.07.2019) рішуче й аргументовано відкидаються спроби принизити міжнародно-правовий статус меморандуму, який є правомочним, юридично зобов'язуючим міжнародним документом, що набрав чинності з дня підписання вищими керівниками держав.

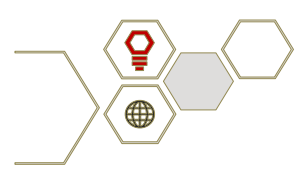
Аналогічні оцінки давали й закордонні фахівці. Наприклад, науковий співробітник Французького інституту геополітики та Інституту Томаса Мора Ж.С.Монгреньє переконував, що домовленості в Будапешті лягли в основу міжнародного права, а спроби їх дезавуувати – «гра в софістику» [20].

Низка українських дослідників і політиків дотримується іншої думки, а саме рішуче заперечує реальність будь-яких гарантій безпеки. Так, на думку дипломата й політолога О. Белоколоса, багаторічні пошуки політиків, науковців і фахівців різних країн, попри наявність відповідних рішень ООН, не змогли запропонувати ефективний механізм таких гарантій. Конвенційним засобом стримування проти Росії він вважав створення української далекобійної ракетної зброї [20]. На той момент це здавалося несвоєчасним і малоімовірним. Але за кілька років це стало реальністю [11].

У 2022 р. автор сподівався на створення військово-політичного альянсу «Мала Антанта» у складі Великої Британії, Польщі та України, який так і залишився неформалізованим.

Варто зазначити, що оцінка О. Белоколоса щодо ілюзорності «пактоманії» (базуючись на Будапештському меморандумі) повністю збігається з думками колишнього віце-президента України О. Турчинова [6] та Ю. Костенка [5].

Помітне місце в сучасному науковому процесі посідають роботи української дослідниці з Гарвардського університету Мар'яни

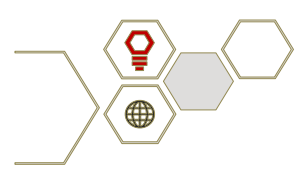


Буджерин. Це перша в історії жінка – лауреатка премії Colby Military Writers' Award 2024, яку вона отримала за книгу «Успадкування бомби: розпад СРСР і ядерне роззброєння України». За інтерпретацією дослідниці, необхідність і безальтернативність цього кроку була обґрунтована політичною реальністю, що склалася у той конкретний історичний період. У її сучасних оцінках питання про гарантії безпеки країни не пов'язане з поверненням ядерного статусу, яке вона вважає нереальним і не обов'язковим, оскільки це завдання може вирішувати армія, оснащена сучасним конвенційним озброєнням [18].

Серед сучасних західних політологів звертають на себе увагу теорії та концепції одного з відомих ветеранів американської політології Джона Міршаймера – заслуженого професора Чиказького університету, провідного фахівця з міжнародних відносин та засновника теорії наступального реалізму. Щодо Будапештського меморандуму – він не був прихильником ядерного роззброєння України, вважаючи, що ядерний статус гарантує будь-якій країні безпеку в анархічному за своєю суттю міжнародному середовищі.

У останні роки він дуже уважно стежить за військовими подіями в Україні, періодично з'являючись у світовому медіапросторі в ролі експерта. На початку війни з РФ Д. Міршаймер дотримувався колишньої позиції; в інтерв'ю «Newsweek» він заявив, що наявність ядерного арсеналу стала б вирішальним чинником стримування. Однак згодом, із загостренням військової ситуації в Україні, він почав коригувати свої попередні твердження [19]. При цьому провину за розпалювання військового конфлікту він покладав на Захід та політику НАТО у Східній Європі.

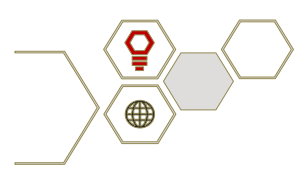
Методологічні засади дослідження цієї політичної дискурсивної парадигми ґрунтуються на підходах *діахронічного дискурс-аналізу*, завдяки якому простежено еволюцію інтерпретацій у часі, виявлено зміни семантичних акцентів під час модифікацій ментальних моделей вищого ешелону акторів, а саме уявлень українських президентів щодо гарантій безпеки у Меморандумі 1994 року. Предмет висвітлення в статті являє собою



окремий дискурс, виділений із базової дискурсної платформи вивчення інтерпретацій політичної реальності в українсько-французькому дискурсі.

Застосовано комплекс основних і допоміжних методів гуманітарних досліджень: порівняльно-історичного, структурно-функціонального, системного, феноменологічного, психологічного та антропологічного аналізів тощо.

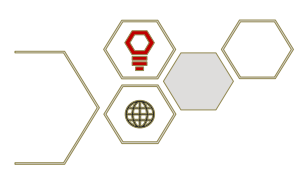
За методом порівняльно-історичного аналізу були проаналізовані етапи міжнародного співробітництва України з ядерними країнами з питань скасування статусу країни як ядерної держави та нерозповсюдження ядерної зброї, а також явища концепту «інформаційного реверсу», що виникли після цього в міжнародному політичному та медійному просторі. При дослідженні проблеми застосований системний метод, що дозволяє розглядати міждержавний політичний діалог як складну систему, визначувану специфікою політичної культури, геополітичного положення, стратегічних підходів до міжнародної політики кожної з держав. Разом з системним методом застосований метод структурно-функціонального аналізу, що дозволяє вивчати предмет наукового дослідження: а) з точки зору вивчення структури зовнішньо – політичних пріоритетів держави в контексті глобальних системних процесів, і б) з точки зору вивчення поведінки кожної із структурних складових частин – зацікавлених учасників Будапештської угоди. У дослідженнях сенсу подій та інтерпретацій є раціональним використання феноменологічного методу, ґрунтованому на філософії Гуссерля і соціальної феноменології Шютца. Суспільство в їх уявленні є сукупність феноменів (однією своєю частиною тих, що належать суб'єктивному світу індивіда, інший – світу об'єктивному). Індивід орієнтується в об'єктивній реальності і взаємодіє з іншими індивідами за допомогою індивідуальних уявлень про зовнішній світ і суб'єктивних вражень, що «приходять» з внутрішнього життєвого досвіду. Досвід міжнародного співробітництва з створення корпусу документів та процедур



реалізації прийнятих рішень, також значною мірою є феноменологічним, поєднуючи аналіз об'єктивних процесів з суб'єктивними переживаннями життєвих «біографій» країн – «підписантів» Будапештського меморандуму. Був застосований і психологічний підхід, суть якого зводиться до пізнання соціальної реальності, виходячи з суб'єктивного бачення цієї реальності акторами політичного процесу у певних соціально - політичних умовах, певне психологічне середовище («психологія народів» М. Лацаруса, В. Вундта, «психологія мас» С. Сигеле, Г. Лебона, «психологія інстинктивізму» У. Мак Дугала, дослідження З. Фрейда, Х. Ортеги-и-Гассета, Э. Фромма, Т. Адорно та ін.). Такий підхід дозволяє глибше зрозуміти характер різночитань в стосунках учасників переговорів. В подальшому це стало гострою проблемою в дискусіях щодо ціни гарантій безпеки для України. Вивчення інтерпретацій політичної реальності не може обійтися і без антропологічного підходу – розгляду політичних процесів і механізмів управління на основі людського виміру політики, тобто обліку якостей людини (стійкі риси інтелекту, психіки, особливості національного характеру). Безумовно, «людський чинник» активно впливає на увесь комплекс міжнародних відносин.

Вступ. Упродовж років незалежності України деякі політичні події неодноразово поверталися і повертаються в інформаційний простір у нових інтерпретаціях, які змінювали їхній зміст і суспільне сприйняття, додаючи на кожному етапі нову політичну та ціннісну *актуальність*. Цей концепт визначено нами як **«інформаційний реверс»** – зворотно-поступальне відтворення дискурсу в нових історичних умовах із суттєвим ідеологічним оновленням і впливом на соціально політичні процеси у суспільстві.

Одним з найбільш показових прикладів такого процесу є дискурс Будапештського меморандуму (1994) про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, який протягом трьох десятиліть зазнав кількох хвиль гострих політичних дискусій і інтерпретацій. Головний сенс його тексту незмінно залишається актуальним



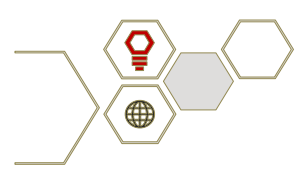
і суперечливим, хоча протягом цього змінилися шість президентів України та один в. о. президента. Риси даного дискурсу полягає в тому, що нове «прочитання» часом має значно більший суспільний резонанс і політичні наслідки, ніж його первинна актуалізація.

Виклад основного матеріалу. Після розпаду СРСР Україна володіла третім у світі ядерним арсеналом. У 1994 році Україна приєдналася до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї як без'ядерна держава, а 5 грудня 1994 р. було підписано Будапештський меморандум главами ядерних держав – України, США, Російської Федерації, Великої Британії. Про приєднання до цього документу заявили Франція і Китай. Сталася подія всесвітньо-історичного значення. Але кожний етап її інформаційного реверсу вже четверте десятиліття залишається предметом принципових політичних дискусій і медійних інтерпретацій. Розглянемо цю проблему крізь призму її інтерпретацій в інформаційному просторі кожним з президентів України.

Утворення первинного дискурсу (1992–1994): оптимістична модель.

Перші Президенти України Л.Кравчук і Л.Кучма приймали безпосередню участь у підготовці та підписанні (Л.Кучма) Будапештського меморандуму. Первинна інтерпретація події з їхнього боку містила такі ключові наративи: завершення «холодної війни», зростання міжнародного авторитету України, шлях прискореної інтеграції України в євроатлантичну спільноту; гарантії безпеки з боку ядерних держав; значне зниження бюджетного навантаження.

Альтернативні інтерпретації в публічному просторі майже не були представлені. Дискурс мав характер широкого політичного консенсусу та був підкріплений очікуваннями міжнародної підтримки. До того ж, у масовій свідомості українського суспільства ще була свіжою травма після Чорнобильської катастрофи. Деякі епізоди спілкувань із західними партнерами Л.Кравчук і Л.Кучма в той період не стали розголошувати. Через багато років ці спілкування проявили своє справжнє значення. Отже, ще у 1992



році після письмового повідомлення президенту США про готовність України до ядерного роззброєння під гарантії безпеки, американські партнери попередили Л.Кравчука, що жодних реальних гарантій безпеки не існує, крім вступу до НАТО. Але перший президент не міг ігнорувати Декларацію про державний суверенітет України, де була урочисто проголошена стратегічна настанова стати «постійно нейтральною державою, яка не бере участі у військових блоках і дотримується трьох неядерних принципів: не приймати, не виробляти і не набувати ядерної зброї» [1].

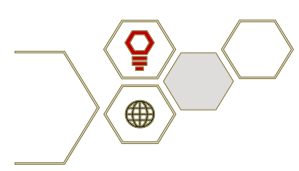
Л.Кучма під час особистої зустрічі з Президентом Франції Ф. Міттераном отримав рекомендацію не довіряти обіцянкам своїх партнерів по переговорах Б.Клінтона, Д.Мейджора та Б.Ельціна щодо реальності гарантій безпеки [2]. Однак оприлюднив цю розмову лише через багато років.

Після Помаранчевої революції 2005 року новий Президент В.Ющенко підтримав усталені за 10 років у суспільстві оцінки з цієї теми, справедливо стверджуючи, що Україна дала унікальний приклад для всього світу.

Перший інформаційний реверс (2009–2014): критична переоцінка.

Через 15 років після підписання меморандуму відбувається перша хвиля його інформаційного реверсу. На Міжнародній конференції колишніх президентів в Ізраїлі у 2009 році Л. Кучма публічно називає меморандум та його гарантії «порожнім листком паперу». Він згадав попередження президента ФР Франсуа Миттерана йому – новому українському президенту: «Юначе, вас обдурять» [2]. Л.Кучма згадував про це неодноразово, виправдовуючись тим, що він і Л.Кравчук не були готові до такого цинізму з боку великих держав. Ця оцінка радикально відрізнялася від попередньої офіційної риторики.

Того ж року В.Ющенко теж змінив свою позицію з закликом переглянути умови меморандуму для конкретизації гарантій безпеки. Його особисті мотиви були зрозумілі після конфліктів з РФ щодо цін на газові поставки та після Бухарестського саміту НАТО (2008), де питання про видачу



ПДЧ (плану дій для набуття членства в НАТО) було заблоковано з ініціативи ФР та Німеччини.

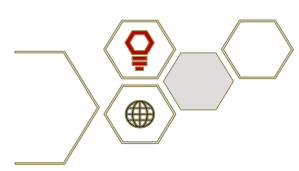
Черговий Президент України В.Янукович не бачив загрози територіальній цілісності країни, але недосконалість гарантій безпеки Будапештського меморандуму була очевидною. Можливості перепідписати цей документ він не шукав, запропонувавши компромісний, але більш юридично зобов'язуючий варіант [3]. На 65-й сесії Генеральної Асамблеї ООН у вересні 2010 року В.Янукович нагадав про декларативні гарантії безпеки для України і запропонував наступне. Гарантії безпеки для держав, «які відмовилися від своїх ядерних арсеналів, а також для країн, які не входять ні в які військові союзи, повинні бути відображені в юридично зобов'язуючому міжнародному документі» [3].

Наступний президент П. Порошенко у своїх оцінках практично відтворив лінію В.Януковича щодо створення міжнародного юридично зобов'язуючого документа на заміну меморандуму. На інавгурації у 2014 році він пообіцяв: «Я використаю свій дипломатичний досвід, щоб забезпечити підписання міжнародного договору, який прийшов би на заміну Будапештському меморандуму.... такий договір має надати прямі та надійні гарантії миру та безпеки – аж до військової підтримки в разі загрози територіальній цілісності» [4]. Проте на цій позиції він затримався не надовго.

Другий реверс (2015–2021): радикалізація дискурсу

Після публікації другого видання книги Ю. Костенка «*Історія ядерного роззброєння України*» дискурс Будапештського меморандуму знову актуалізується [5]. Дискусія зміщується до правових аспектів та жорстких морально-політичних оцінок (роззброєння в поспіху, без компенсації для України 300 млрд. доларів, пусті гарантії безпеки без реального забезпечення, всіх причетних притягнути до відповідальності тощо).

У 2015 році свою своє бачення цієї теми опублікував колишній голова

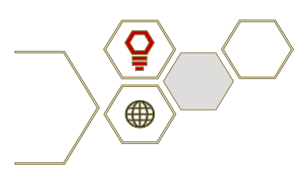


Верховної Ради та екс.в.о. президента України А. Турчинов. Він висловив розчарування західними партнерами, «які підтримували нас політично та економічно, але стало зрозуміло, що ніхто нас не захистить, і треба покладатися на власні сили» [6]. Невиконання Будапештського меморандуму – вважав він, – довело марність роззброєння, продемонструвало повне руйнування системи колективної безпеки, повернуло парадигму нового століття до середньовічного формату «влади сили», що створює потенційну загрозу для всіх. Зброя знову стає головним аргументом у міжнародних відносинах. «У новому тисячолітті, – наостанок сказав А. Турчинов, – кожен повинен покладатися виключно на себе. Тому важко переоцінити значення Збройних Сил для нашої країни. Відродження нашого військово-економічного потенціалу – єдиний шлях до відновлення територіальної цілісності та демократичного розвитку України. У цьому питанні допомогти можемо тільки ми самі!» [6].

Щодо цього тлумачення О. Турчинова зауважимо: така інтерпретація політичної реальності з пропозицією статі на шлях українського «чучхе» залишилася осторонь у загальному ряді президентських концепцій взаємодії з західними партнерами.

У 2016 році власний внесок у дискурс «другого реверсу» зробила аналітична компанія «Українська призма», оприлюднивши підсумки опитування 50 експертів-політологів, дипломатів, міжнародників про досягнення та невдачі зовнішньої політики країни за 25 років незалежності [16]. Найбільшим провалом було визначено підписання Будапештського меморандуму 1994 р.

На саміті НАТО у Брюсселі (2018) П.Порошенко дорікав альянсу: «Якби Україна мала ядерний арсенал, то була б об'єктом агресії? Ніколи. ...Де ці гарантії?» [7]. Згідно його останньої інтерпретації 2025 року: «...найкраща гарантія безпеки, незалежно від того, чи будемо ми членом НАТО, чи ні, – це стаття 5 НАТО, дуже схожа на фінську модель гарантії безпеки до того, як

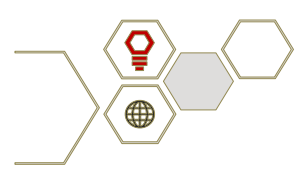


Фінляндія стала членом Альянсу, – це абсолютно чудовий приклад» [8]. Зробивши декілька спроб модифікації існуючої моделі гарантій, або створення нового міжнародного документу з механізмом безпеки навіть до військового примусу, П.Порошенко підтримки з боку великих держав не отримав. Компромісна фінська модель в умовах війни вже не могла бути актуальною.

Під час нової дискусії свою скориговану оцінку у 2020 році надав Л. Кравчук. Він не підписував Меморандум, але не вважав відмову від ядерної зброї помилкою. На його думку, неприпустимим було те, що в документах не було прописано механізм виконання гарантій безпеки та зобов'язань щодо компенсації Україні матеріальних збитків у розмірі 300 млрд. доларів.

Треба додати, що другий інформаційний реверс відбився в медіапросторі досить резонансними явищами. Багато видань опублікували звернення трьох перших президентів України Л.Кравчука, Л.Кучми і В.Ющенко до глав держав – підписантів Будапештського меморандуму за тиждень до вторгнення російських військ. В зверненні зазначено: «Тепер Україна може згадувати урочисті обіцянки... хіба що як знуцання. Ми тоді повірили, хоча у тому ж 1994-му році один з підписантів Будапештського меморандуму у приватній розмові сумно попереджав: вас дурять (йдеться про Франсуа Міттерана – Р.С.). Сьогодні – вирішальний момент, коли ще можна довести, що Будапештський меморандум не був простим обманом... Так доведіть свою справжню силу. Реально, насправді допоможіть тим, хто вам колись повірив. ...Зробіть нарешті ті кроки, які здатні зупинити агресора... Якщо сьогодні ми програємо – жодних Будапештських меморандумів більше не буде. Дивлячись на наш досвід, жодна країна, яка може отримати ядерну зброю, ...від неї вже не відмовиться» [9].

Президент Володимир Зеленський висловлювався з приводу Меморандуму та його наслідків, вважаючи відмову від ядерного статусу помилкою і навіть зрадою України. Проте при цьому не вважав реальним



повернення до цього статусу [10]. Підтримуючи євроатлантичний курс П.Порошенка, він активно зайнявся його реалізацією в практичних сферах

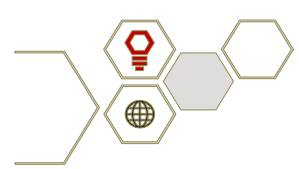
На цьому етапі інформаційний реверс зміцнює радикалізацію настроїв провідних акторів. – від критики гарантій до перших спроб перегляду самої концепції без'ядерного статусу країни.

Третій реверс (2022–2026): практична трансформація

Після початку повномасштабної війни 2022 року дискурс набуває більш агресивного та практичного виміру. Те, що раніше звучало у дискусіях політологів як гіпотеза або публіцистичне припущення, трансформується в державну програму розвитку високоточного ракетного озброєння. Україна розвиває нові ракетні та безпілотні системи, зокрема: «Нептун», «Фламінго», «Барс», «FP-7», «FP-9» та ін. З'явилися матеріали про доцільність ударів по нафтогазових магістралях аж до Ямалу [11].

Про це В. Зеленський неодноразово заявляв публічно, зокрема в інтерв'ю італійській журналістці Чечілії Салі, яке опублікував Офіс президента. В. Зеленський підкреслив: «Якби я міняв ядерну зброю, то міняв би на щось дуже сильне, що реально може зупинити будь-якого нападника. Це – сильна армія і безпековий блок. Тому я вважаю, що це було тупо, абсолютно тупо, нелогічно і дуже безвідповідально ось так міняти». За його словами, єдиною гарантією безпеки в мирний час є членство в НАТО [12].

Відомо, що в процесі активних міжнародних дискусій гарантії незастосування ядерної зброї проти неядерних держав отримали умовну назву «негативні», а гарантії допомоги в разі нападу – «позитивні». Але, незважаючи на певний прогрес – Резолюція РБ ООН № 225 (1968), Резолюція РБ ООН № 984 (1995), – державам, які не є членами «ядерного клубу», все ж не вдалося домогтися прийняття де-юре і де-факто конкретних гарантій, що зобов'язують, – ні «позитивних», ні навіть «негативних», у формі міжнародного документу (договору, конвенції, інших заходів і програм) [13].

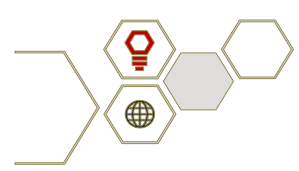


Типове обґрунтування позиції західних партнерів України ми знаходимо у Стівена Пайфера – колишнього американського посла в Україні, який до цього брав активну участь у переговорах щодо меморандуму та інших дотичних документів. Пайфер розповів, що на початку 1990-х років українська сторона запитувала, що зроблять США, якщо Росія порушить Будапештський меморандум. «Ми сказали, що Сполучені Штати щось зроблять; ми проявимо інтерес, – сказав він. – Однак ми чітко сказали: «Ми говоримо вам зараз – це не означає, що ми надішлемо американських військових боронити Україну». Тому документ є меморандумом про *запевнення безпеки*, а не про *гарантії безпеки*». «Я вважав, що адміністрація Обами повинна була зробити більше щодо надання оборонної допомоги Україні, – сказав далі Пайфер. – Але якщо ви подивитесь на останні два з половиною роки, адміністрація Байдена надала понад 100 мільярдів доларів на військову і фінансову допомогу Україні. Безперечно, це відповідає тому, про що ми говорили 30 років тому» [14].

Мар'яна Буджерин, авторка і старша наукова співробітниця Проекту з ядерних досліджень у Центрі Белфера Гарвардської школи Кеннеді, вважає, що Україна та її західні партнери не змогли повністю усвідомити російську загрозу. Це були інші часи, – каже вона.

Чи могла Україна залишити собі ядерний арсенал? Буджерин зазначила, що ядерна зброя, яку Україна успадкувала в 1991 році, не була «повноцінним ядерним стримуючим засобом, який вона могла б просто схопити та використати для стримування Росії» [14].

У розпал війни, у середині 20-х років президентські інтерпретації необхідних західних гарантій безпеки безперечно були зведені до дилеми: або НАТО – або ядерна зброя. В інтерв'ю англійському журналісту Пірсу Моргану 4 лютого 2025 року В.Зеленський сформулював це коротко і не двозначно: якщо ухвалення України до НАТО затягується, нехай тоді дадуть нам ядерну зброю. «Допоможіть нам фінансувати мільйонну армію, – запропонував він, –



направте свій контингент до тієї частини нашої країни, де ми хочемо мати стабільність, щоб люди мали спокій» [15].

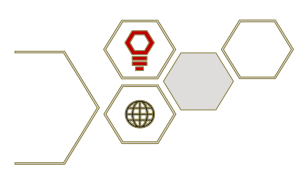
Тобто, первинний дискурс ядерного роззброєння у президентських інтерпретаціях через кілька реверсних циклів, діалектично перетворюється у свою протилежність – переозброєння.

Теоретичні узагальнення. Враховуючи, що ментальна модель кожного конкретного дискурсу має індивідуальні модифікації, аналіз дозволяє виділити ключові ознаки «інформаційного реверсу» *саме даного дискурсу у діахронії оцінок українських президентів*: а) циклічність – періодичне повернення дискурсу в інформаційний простір через зміни соціально - політичних обставин; б) ідеологічне оновлення – зміна семантичних акцентів з кожним поверненням; с) зростання радикалізму – кожен наступний реверс містить жорсткіші оцінки; д) зміна функції дискурсу від опису до мобілізації; е) перетворення символу, а саме, Меморандум із символу «нового» без'ядерного миру став стратегічною помилкою і приводом для переозброєння.

Висновки.

1. Аналіз проблеми крізь призму інтерпретацій президентами України показав, що більшість з них кілька разів змінювали свої погляди та оцінки цієї події, жорстко критикуючи невизначеність гарантій безпеки та вважаючи відмову від ядерної зброї помилкою (навіть підписант меморандуму Л. Кучма). На відміну від більшості колег, перший президент України Л. Кравчук вважав відмову від ядерної зброї необхідністю. Проте спроби змінити редакцію тексту меморандуму, або створити новий юридично зобов'язуючий міжнародний документ виявилися марними.

2. Кожен наступний етап інформаційного реверсу з питання гарантій безпеки для України зміщував акценти ідеологічного оновлення на бік зростання радикалізму, все більш жорсткіших оцінок, зміни функції дискурсу



і, нарешті, до радикальної трансформації та перетворення символу за класичною схемою діалектичного перетворення явища у його протилежність.

3. Наступні фази ідеологічної трансформації цього концепту дозволяє прогнозувати діахронічний дискурс-аналіз. У даному випадку політичний вплив «нової редакції» дискурсу буде вичерпаний лише після завершення війни з подальшою його трансформацією до об'єкту академічних досліджень.

4. Але досить ймовірні й інші «нові редакції», наприклад, у зв'язку з можливим відновленням системи договорів щодо обмеження та контролю над наступальними видами ядерної зброї. За нашим баченням, активна участь України у якнайшвидшому відновленні всієї архітектури міжнародної безпеки та контролю над ракетно-ядерним озброєнням *має стати стратегічним пріоритетом* нашої дипломатії на шляху до миру для країни.

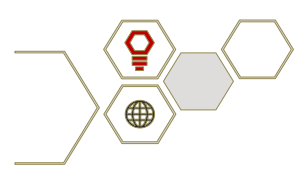
5. Концепт «інформаційного реверсу» розглянуто як ефективний інструмент моніторингу інтерпретацій політичної реальності та досягнення мети емпіричного дослідження. Висвітлення проблем у цій статті пропонується розглядати також як один із прикладів можливостей використання виокремлених дискурсів (не тільки як одиничних об'єктів, але, у разі потреби, й у пакетних комбінаціях) для більш детального наукового вивчення змісту та смислів їхніх базових дискурсивних платформ.

Список використаних джерел

1. Декларація про державний суверенітет України. Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1990, № 31, ст. 429.

2. V. Popkov, R. Serov. Ukrainian-French Discourse: Peculiarities of Political Reality Interpretations. Evropský politický a právní diskurz. 2021. Svazek 8, 1. vydání. S. 178–189. URL: https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2021/2021-8-1/eppd_2021_8_1.pdf

3. Українська правда. 23.09.2010. Янукович просить ООН про гарантії безпеки. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/09/23/5409751/>



4. Укрінформ. 07.06.2014. Порошенко замінить Будапештський меморандум. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/1671846poroshenko_zaminit_budapeshtskiy_memorandum_1945335.html

5. Костенко Ю. Історія ядерного роззброєння України. Київ: Ярославів Вал, 2024. 464 с.

6. National Security and Defense Council of Ukraine. 05.12.2015. Oleksandr Turchynov: the Budapest Memorandum – disarmament is senseless! URL: <https://www.rnbo.gov.ua/en/Diialnist/2327.html>

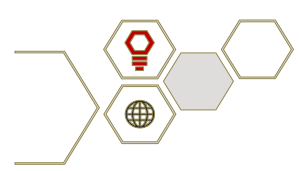
7. LB.ua. 07.12.2018. Порошенко нагадав підписантам Будапештського меморандуму про гарантії безпеки. URL: https://lb.ua/news/2018/07/12/402701_poroshenko_napomnil_podpisantam.html

8. OBOZ.UA. 15.08.2025. Наступальна зброя, санкції та 5-та стаття НАТО. Порошенко запропонував "План Б" на випадок відмови Путіна від припинення вогню. <https://www.obozrevatel.com/ukr/politics-news/nastupalna-zbroya-sanktsii-ta-5-ta-stattya-nato-poroshenko-zaproponuvav-plan-b-na-vipadok-vidmovi-putina-vid-pripinennya-vognyu.htm> (дата звернення: 27.03.2026).

9. Факти. 15.02.2022. Доведіть, що Будапештський меморандум не був обманом... <https://fakty.com.ua/ua/svit/ssha/20220215-dovedit-shho-budapeshtskij-memorandum-ne-buv-obmanom-zvernennya-kravchuka-kuchmyta-yushhenka/>

10. Українська правда. 01.02.2021. Зеленський: Якби Україна мала ядерну зброю, вторгнення Росії не було б. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2021/02/01/7281898/>

11. Главред – Інфо. 04.09.2025. Україна може підірвати «ямальський хрест»: прогноз далекобійних ударів по РФ. URL: <https://glavred.info/ukraine/ukraina-mozhet-vzorvat-yamalskiy-krest-prognoz-dalnoboynyh-udarov-po-rf-10695251.html>



12. NV.UA. 27.01.2025. «Тупо, нелогічно і безвідповідально». <https://nv.ua/ukraine/politics/budapeshtskiy-memorandum-zelenskiy-v-ocherednoy-raz-raskritikoval-reshenie-otdat-yadernoe-oruzhie-.html>(дата зверн: 27.03.2026).

13. Белоколот О. Деякі роздуми про Будапештський меморандум та міжнародні гарантії безпеки України. Дзеркало тижня. 28.11–05.12.2014. <https://zn.ua/ukr/international/deyaki-rozdumi-pro-budapeshtskiy-memorandum-ta-mizhnarodni-garantiyi-bezpeki-ukrayini.html> ; (дата звернення: 12.10.2023).

14. NW.UA. 06.12.2024. Будапештський меморандум. Які уроки можна винести. URL: <https://nv.ua/opinion/budapeshtskiy-memorandum-rochemu-ukraina-otdala-yadernoe-oruzhie-50472301.html>; (дата звернення: 27.04.2026).

15. Piers Morgan.X.04.02.2025. «Give us back nuclear arms». <https://x.com/PiersUncensored/status/1886803776775835770>; (дата зверн: 27.03.2026).

16. Українська призма. Незалежність і дипломатія: чого досягнула Україна у світі? Топ-5 найбільших здобутків та найгучніших невдач України за 25 років незалежності. Зовнішня політика 2019. Аналітичне дослідження / Фонд ім. Ф. Еберта. Київ, 2020. 390 с.

17. Синовець П. А. Нерозповсюдження ядерної зброї та Україна: дискусія та аналіз проблеми. Вісник ОНУ. Том 8, вип. 9, 2003. С. 745–750. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f9cc275e-d4bd-49ba-9c0c-f74aae27bfd1/content>

18. Українська правда. 28.10.2024. Дослідниця Мар'яна Буджерин: Було би дуже дивно, якби Україна зберегла можливості для швидкого відновлення ядерної прогр...URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2024/10/28/7481657/>

19. Миршаймер Дж.: Холодна війна 2.0 та поразка НАТО в Україні. YouTube.01.02.2026.<https://m.youtube.com/watch?v=yEbbzZ2PACQ&pp=0gcJCU8Co7VqN5tD> ; (дата звернення: 27.04.2026).

20. Ж.- С. Монгреньє. Мир - річ значно тендітніша, ніж здається. URL: <https://texty.org.ua/fragments/52264/> (дата звернення: 12.10.2023.).